

Egy középkori katalán összehasonlító vallástudományi mű

Ramon Llull: *A pogány és a három bölcs könyve*

Bevezetés, részletek magyar fordítása

Déri Balázs

Egy zsidó, egy keresztény s egy muszlim hittudós a városból a szabadba indul, hogy kiszellőztessék a fejüket. Tudós beszélgetés közben egy erdei tisztáson találkoznak Értelem úrnővel, aki bemutatja nekik — az alább szemelvényesen közölt műben meg nem nevezett — Ramon Llull *Ars*-át, azt a módszert, amellyel a mallorcai katalán misztikus teológus, filozófus, hittérítő kísérletet tett arra, „hogyan az emberi ismeretek teljességét — kevés számú” alapfogalomra „visszavezetve, ezek lehetséges viszonyait kombinatorikus úton s geometriai ábrákkal is szemléletessé téve — mindenki, vagyis arab”, azaz muszlim, „zsidó és keresztény számára egyaránt könnyen belátható módon lehessen összefoglalni”,¹ majd a princípiumok keverésével bonyolult összefüggéseket fölépíteni. A hölgy távozik, s ugyanoda ér egy pogány, akit mély válságba kergetett az a gondolat, hogy a szép földi élet után nincs semmi, nincs isten és nincs feltámadás. Az Értelem mutatta módszerrel közösen meggyőzik Isten létezéséről és arról, hogy a halállal nincs vége; ám ekkor kiderül, hogy nem azonos törvényt követnek, vagyis nem azonos a vallásuk. Megegyeznek, hogy törvényük időrendi sorrendjében követve egymást, ki-kik a föntebbi módszerrel bemutatja a maga hitrendszerét, hogy a pogány kiválaszthassa az igaz utat. Így is történik, s a pogány „megtér”. Már szedelőzködnek, amikor a pogány megkérdi, hogy nem akarják-e megtudni, melyikük vallását választotta. A három bölcs azonban nem akarja a választ, mert folytatni akarják a tudós társalgást, — nevezhetjük akár hitvitának is —, mígnem egyszer majd dűlőre jutnak. Egymástól bocsánatot kérve az esetleges sértésért, nem is csak udvariasan, de kedvesen, jó hangulatban búcsúznak időlegesen egymástól.

Nem tudok a címben jelzethez hasonló, a kerettörténetet illetően barátságos hangú vitairatról a középkori disputairodalomból, amelyet összehasonlító vallástudományi műnek neveztem. Nem is nagy túlzás ez a mindhárom vallás leírására alkalmas, közös fogalmi bázis, az egyenlő távolságtartás — legalábbis a kívülállás retorikai pozíciója —, a vallások hitrendszerének, rítusainak szokatlanul hiteles bemutatása miatt.

¹ Ramon LLULL: *A szeretet filozófiájának fája*. Ford., utószó, jegyz. DÉRI Balázs, Budapest 1994. 222. A terjedelmes utószó (199–230) tájékoztatást ad Llull koráról, életéről, gondolatrendszeréről is.

„Lullus” — latinos névalakkal — „két kultúra és két vallás közötti párbeszéd nagyformátumú paradigmájának tekinthető, azért is, mert születésének és ifjúkorának kivételesen kedvező körülményei s a muszlim kultúra és az iszlám első kézből való megismerése miatt ritka lehetősége kínálkozott, hogy új, békésebb és valósabb megközelítést alakítson ki az iszlám felé. Hogy nem így cselekedett, az teljességgel érthető a korból, amely a konfrontációra, s az éles különbségtévesztésre, nem pedig a «másik» megértésére és elfogadására épített. Az európaiság kezdődő kiformalásához nem a dialógusra, hanem a «másik» elutasítására és legyőzésére volt szükség” — írja a tájékozott magyar iszlamológus.² Mindenesetre a kutatás szerint Ramon Llull (1232 v. 1233 Palma de Mallorca – 1315 vége v. 1316 tavasza, Tunisz v. tengeri úton v. Mallorca) életének fele táján (1274 és 1276 között) írott műve, *A pogány és a három bölcs könyve* azt a reményt tükrözi, hogy a domonkosok (mint Penyaforti Szent Rajmund, a katalán teológus) hittérítő módszereivel vagy a keresztes hadjáratokkal szemben a racionális érvelés hatásos lehet; aztán ebben csalódnia kellett. Bár hosszú életében Llull számos kifejezetten apologetikus és hitvitázó művet írt, ez tekinthető a legjelentősebbnek, mert a három nagy monoteista vallást rendszeresen és részletesen ebben mutatja be. (Igen érdekes az 1294-ben, a perzsiai mongol kán iszlámra térése veszélyének hátterén írott, a keresztény irányzatok közti ellentéteket elsimítani hivatott *Llibre dels cinc savis*, 'Az öt bölcs könyve' is, amelyben egy muszlim előtt egy latin, egy görög, egy „nesztóriánus” és egy jakobita szír keresztény vitázik.)

Az alábbi igen szerény, szemelvényes válogatás éppen csak a terjedelmes mű fő vonalait és hangvételét mutatja meg. A fordításhoz és a jegyzetekhez Antoni Bonner amerikai származású, Mallorcán élő kiváló Llull-szakértő kétkötetes bevezetését és Llull-válogatását³ használtam (a *Llibre del gentil*-nek kétségtelenül ez a legjobb kiadása), aki a kötetek angol változatában közölt fordításával nem egy bonyolult gondolatmenetű szakasz kibogozásában is segítségemre volt.

Az ókatalán eredetiből készült fordítás nyelvi ellenőrzését Faluba Kálmán tanár úrnak köszönöm.

² SIMON Róbert: „Raimundus Lullus és az iszlám. Az európai öntudat alakulása a másság gyűlölete és kizárása révén”, in UŐ: *Orientalista Kelet-Közép-Európában. Válogatott tanulmányok*. [Isis-könyvek. Történeti elemzések 1] Savaria University Press, Szombathely MCMXCVI. 303–318. Az alcím és az általa jelzett többlet szerencsésen hiányzik mind a tanulmány rövidebb, angol változatának első megjelenési helyén: „Remarks on Ramon Llull's Relation to Islam”, *Acta Orientalia Hungarica* LI (1998) 21–29, mind a válogatott tanulmányok angol változatában, in Róbert SIMON: *Islam and Otherness. Selected Essays*. [Savaria Books on Politics, Culture and Society] Savaria University Press, Szombathely 2003. 261–274.

³ *El libre del gentil e dels tres savis* [mai katalán helyesírással: *El llibre del gentil i dels tres savis*], kiadta és jegyzetekkel ellátta Antoni BONNER, in UŐ (bev., kiad., jegyz.): *Obres selectes des Ramon Llull (1232–1316)*. Volum I. Editorial Moll, Mallorca 1989. 107–272. Bevezetés a műhöz: 91–105. Az eredeti angol változat: *Selected Works of Ramon Llull (1232–1316)*. Edited and Translated by Anthony BONNER. Volume I. Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1985. Bev. a műhöz: 94–109, ford. 110–304.